

DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA I MEDIJI

Sažetak

Mediji igraju važnu ulogu u procesu demokratizacije, razvoju demokratije i borbe za prava ljudi cijelog svijeta za osiguranje transparentnosti i odgovornosti u svim sferama javnih poslova. Mediji utiču na proces demokratizacije i mijenjaju savremenu demokratiju. U svijetu koji se ubrzano mijenja vidi se da je ovaj odnos važan u razvijenim i nerazvijenim društvima. Ali odnos medija i demokratije nije jednoličan i jednosmjernan, već je složen i raznovrstan. To je kontraverzno pitanje u savremenom globalnom političkom kontekstu. I pored brzog širenja demokratije krajem 20. vijeka i na globalnom nivou, prerano je govoriti o tome da u svijetu egzistira jedan unitaran demokratski sistem i da dijeli jednu demokratsku političku kulturu. Demokratizacija je podložna uticaju regionalnih i globalnih sila, to je prije svega nacionalni projekat. Kao nacionalni projekat mediji mogu doprinijeti demokratskom napretku Trećeg svijeta, zemalja u razvoju i tranziciji. Ovaj rad želi analizirati nastanak demokratske političke kulture i istražiti ulogu masovnih medija u procesu demokratskog napretka u zemljama u razvoju, nerazvijenim i zemljama u tranziciji. U nedemokratskim društvima medije kontroliše vlast, a poruke koje dobijaju građani više odgovaraju vlastima. U demokratskim društvima mediji moraju obezbijediti objektivne, blagovremene i potpune informacije, da bi omogućili građanima pravu sliku ili predstavu o događaju ili nekom stanju, pogodnu za prepoznavanje i razumijevanje problema u cilju javnog djelovanja.

Ključne riječi: *mediji, demokratija, demokratizacija, institucionalizacija, treći svijet, tranzicija, usluge društvenih mreža, multimedijalna komunikacija, vlada, politika, internet, web tehnologije, društveni mediji, demokratska rasprava*

Uvod

Masovni mediji igraju značajnu ulogu u savremenom društvu.¹ Oni su od suštinskog značaja u modernim demokratijama. Masovni mediji jesu mediji masovne komunikacije - dnevne, sedmične ili mjesečne novine, časopisi, televizija, radio, film video, CD, službene novine, i ostali oblici koji dopiru do masovne publike i koji utiču na naše živote i ponašanje. Često se postavljaju pitanja: Šta mislite pod pojmom demokratije?, ili Kakvu ulogu, igraju mediji u demokratiji? O ovim pitanjima se raspravlja u različitim dijelovima svijeta. Mediji igraju veliku ulogu u oblikovanju i širenju demokratije zahvaljujući izumu štampe, radija, televizije i interneta. Oni su važan mehanizam za pružanje informacija ljudima u pogledu političkih, socijalnih, ekonomskih, kulturnih, ekoloških, sportskih i drugih aktivnosti koje se događaju u našem okruženju i svijetu. Glavna funkcija starih medija, je *jednosmjerna komunikacija* javnosti. *S druge strane, uvođenje interneta promijenilo se u dvosmjernu komunikaciju javnosti i medija*, a to je postalo globalna stvarnost.

Mediji su u našem vremenu postali mnogo prodorniji nego prije nekoliko decenija. Dostupnost informacija se proširila i upotreba masovnih medija je sastavni dio svačijeg života. Ljudi su danas bombardovani svakojakim informacijama koje su mnogo efikasnije i potunije nego u prošlim vremenima, a mediji su dio svakodnevnog života. U međuvremenu, sve više se

¹ Gidens Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2005., str.488.

razvija svijest javnosti o onome što se događa unutar i izvan zemlje. Ljudi su postali informisaniji korištenjem savremenih medija. Na mnogo načina politički sistem je snažno povezan i zavisi od medija, baš kao što i mediji zavise od politike. Mediji su uvijek bili prisutni u društvenoj stvarnosti, međutim, mnogi su ih u javnosti krivili ili hvalili za mnoga politička pitanja. Bez obzira na to, uloga vlade je od suštinske važnosti u demokratiji, a mediji imaju ulogu informisanja javnosti o djelovanju vlade. Oni bi trebali analizirati i davati mišljenja bez pristrasnosti.

Novinar će istraživati priče, otkriti nepravde i pokrenuti pitanja koja treba riješiti u društvu. Dakle, opravdano je da mediji igraju veliku ulogu u demokratiji kao faktor ravnoteže, kako bi omogućili javnosti da prati rad vlade koja je obavezna da obezbijedi dobru upravu. Medijska industrija može igrati važnu ulogu u demokratiji, ali to nije lako postići.² Postoje određeni faktori kao što su moć vlasništva, svrha profitabilnosti, smanjenje rizika, koji znatno utiču na ulogu medija. Međutim, građani traže objektivno i nepristrasno izvještavanje.

Uloga medija u savremenim demokratskim društvima

Mediji imaju demokratsku funkciju. Demokratiji su potrebni informisani građani, jer ona funkcioniše na osnovu javnog mišljenja njenih građana. Za to je potrebna komunikacija širokog spektra. Medije neki nazivaju četvrtom granom vlasti, nakon zakonodavne izvršne i sudske. U razvijenim demokratskim društvima mediji predstavljaju niz raznovrsnih izvora informacija, analiza i komentara koji se takmiče na tržištu ideja za gledaoce, slušaoce i čitaoce. Masovni način komunikacije (mas-mediji) uključuje novine, radio, televiziju, magazine, internet i film, časopise, službene listove, društvene mreže... Ova sredstva masovnog komuniciranja su sve savršenija, a njihova moć i uticaj na slušaoce, gledaoce i čitaoce sve su veći.

Za svako društvo je važno na koji način građani primaju informacije o nekom događaju, da li imaju stereotipe ili predrasude i ima li izloženosti govoru mržnje. Važno je da li neki mediji namjerno izvrću informacije koje nude i da li stvaraju lažnu sliku ili zamagljuju istinu i društvenu stvarnost. Mnogi mediji igraju na kartu emocija građana, propuštajući priliku da ponude bitne informacije i orijentišu se na pogrešno informisanje javnosti. Neki mediji ističu sporedne događaje i pridaju im veći značaj, a zapostavljaju važne informacije.

U *demokratskim društvima* mediji moraju obezbijediti objektivne informacije kako bi omogućili građanima da dobiju pravu i potpunu sliku ili predstavu o događaju ili nekom stanju, pogodnu za prepoznavanje i razumijevanje problema u cilju javnog djelovanja. U demokratskim društvima građani cijene medije na osnovu blagovremenog, kvalitetnog, pouzdanog i objektivnog informisanja. U *nedemokratskim društvima* medije kontroliše vlast, a poruke koje dobijaju građani odgovaraju vlastima i njenim ideološkim i političkim ciljevima. To su frizirane informacije, a često i cenzurisane. *Cenzura* je postupak nadziranja slobode izražavanja. Može se provoditi u širokom rasponu korištenih sredstava i postupaka, od uništavanja nepoželjnih sredstava izražavanja, preko brisanja ili precrtavanja nepoželjnih dijelova, do mijenjanja, izokretanja, odnosno falsificiranja onih dijelova koji se ne podudaraju sa svjetonazorom ili zakonskim odredbama vlasti, redakcije ili urednika.

² Isto, str.483.

Vlast može cenzuru provoditi u skladu sa zakonodavstvom ili neslužbeno, u sklopu tajnih službi. Cenzura je postupak koji je svojstven autoritarnim državnim sistemima, ali u ime zaštite javnog reda nije nepoznata ni u demokratskim sistemima. Krajnji oblik u policijskim državama i državama sa velikim pritiskom na novinare, jeste *autocenzura ili samocenzura*. (Cenzura lat. *censura* – procjena imetka, ocjena). Cenzura obuhvata službenu kontrolu javnih publikacija (novina, knjiga, časopisa), kaznenih djela, filmova, radio emisija, TV emisija, interneta itd., da bi se spriječilo objavljivanje ili propagiranje nečega što vrijeđa javni poredak, moral, što je štetno po interese države, vladajuće klase i privilegovanih grupa, što dovodi u opasnost uspjeh ratnih ili diplomatskih napora. Nekad se štampane stvari, programi i slično cenzurišu prije objavljivanja (*preventivna cenzura*), a nekad tek poslije objavljivanja (*suspenzivna cenzura*).³ U evropskim državama, kroz čitav niz političkih peripetija, politička, kulturna i moralna cenzura mijenjale su svoje forme vijekovima. Cenzuru su vršili koncili, staleži, policija, kraljevski komesarijati za štamparije i razni cenzori.

Ukidana i ponovno uspostavljana, cenzura kao preventivno sredstvo još uvijek traje u mnogim državama. Francuska revolucija 1789. godine proglasila je potpunu slobodu misli i štampe, ali je već Direktorij uveo preventivnu cenzuru. Cenzura je normalna ratna organizaciona mjera na raznim područjima (u umjetnosti, publicistici, literaturi, štampi i medijima).⁴ Vlade demokratskih zemalja nastoje ostvariti kontrolu svojih medija. Otvorena cenzura nije spojiva sa dostignutim demokratskim načelima. Međutim, indirektno se sve više ostvaruje uticaj i potpuna kontrola nad medijima. Uskraćivanjem izvora informacija i onemogućavanjem izvještavanja postiže se pozicija u kojoj vlasti mogu postavljati uslove, jer u protivnom ne bi dozvolile pristup ni selekcioniranim informacijama.⁵ Cenzura je akt revizije informacija, materijala, odnosno zloupotreba moći da se vrši biranje šta se može, a šta se neće objaviti.

Moderni oblici slobode po nekim autorima dovode se u pitanje, zahvaljujući novim oblicima državne cenzure, pojavom transnacionalnih medijskih konglomerata i razvojem elektronskih medija. Ključne segmente života strukturisu neodgovorne političke ustanove koje se ne snalaze u vremenu brzih društvenih promjena. Revidirana teorija „slobode štampe“ treba uzeti u obzir nove oblike miješanja države u proces javnog definisanja i formiranja javnog mnijenja.⁶ Nameće se pitanje da li je u 21. vijeku moguće ostvariti slobodnu i ravnopravnu komunikaciju građana preko savremenih medija. Oni moćniji nameću svoju istinu, svoju sliku stvarnosti, kulturu, vrijednosti i stil života. Problem je ako se nameće laž ili neistina, odnosno iskrivljena slika stvarnosti. Ni jedan od aktera u demokratiji ne bi trebalo da dominira nad ostalim, jer svako bi trebalo da radi ono što najbolje zna i umije. „Samo pod tim uslovima će demokratija preživjeti, a sa njom i nezavisnost ljudskog duha.“⁷ Međutim, mi želimo, hoćemo i možemo da demokratiju razvijamo, bolju od postojeće.

³ Književnu cenzuru u današnjem smislu uveli su crkveni koncili (Prvi nicejski koncil 325., koncil u Efezu 431.) zabranom tekstova kao dogmatski neispravnih, heretičkih spisa. Praksa osude spisa štetnih za vjeru i moral nastavljena je u Srednjem vijeku. U 13. vijeku su neki univerziteti bili određeni da vrše cenzuru nad rukopisima. Papinskom odredbi iz 1501. biskupi su morali brižljivo ispitati spise. Knjige izdate protivno zabrani su spaljivane. Papa Pavao IV izdao je 1589. *Index librorum prohibitorum*, spisak djela koja vjernici nisu smjeli čitati.

⁴ Pozorišnu cenzuru poznavali su već stari Heleni; pojedine drame prije izvođenja cenzurirali su arhonti; ona je u Francuskoj uvedena u 15. vijeku. Filmska cenzura se vrši u mnogim zemljama i još uvijek postoji.

⁵ Neven Anđelić, *Kratka povijest ljudskih prava*, ACIPS, Sarajevo, 2008., str.200.

⁶ Džon Kin, *Mediji i demokratija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1995., str.74.

⁷ Fransis Bal, *Moć medija: mandarin i trgovac*, Clio, Beograd, 1997., str.144.

Mediji u različitim političkim sistemima

Informisanje je jednosmjerno obavještavanje. Komuniciranje je informisanje u oba smjera. Koliko je neko društvo slobodno, može se odrediti prema tome kolika je sloboda medija u njemu. Smatra se da je sloboda medija osnovni vid demokratije. U demokratijama građani pokušavaju raznim sredstvima da suzbiju nedemokratske tendencije u njihovim političkim sistemima. Mediji omogućuju da se centri političke moći mogu pažljivo nadzirati, te da je vođenje državnih poslova transparentno. To znači da se tajnost u javnim poslovima mora održati na apsolutnom minimumu (npr. sudski postupci zatvoreni za javnost). Zbog ove funkcije nadzora nad javnim poslovima, nadzora nad vlašću, provođenjem javne politike, na svim nivoima vlasti mediji su dobili naziv „pasa čuvara“. Zbog njihove moći novinare zovu „sedmom silom“. Jedna od karakteristika ili osnova liberalne demokratije je to što novinari imaju priliku da pišu i izvještavaju bez straha da će ih vlasti cenzurisati. Necenzurisano izvještavanje o političkim događajima i pitanjima važno je iz mnogih razloga, kao što su: razumijevanje političkih pitanja od strane građana, formiranje javnog mišljenja, podsticanje javnog učešća građana, razvijanje i jačanje demokratskih principa. To je moguće ako su mediji slobodni od političkih uticaja i ukoliko je vlast otvorena i nudi informacije.

U *totalitarnim režimima* postoji ograničeni protok informacija jer su informacije kontrolisane. To ima negativan uticaj na slobodni protok informacija i ideja. Može nastati stanje u kome je građane i medije strah da budu otvoreni u izražavanju. Kritičari demokratije, ukazuju na probleme u vezi sa javnim mnijenjem. Zbir različitih mišljenja pojedinaca u vezi sa političkim pitanjima formira javno mnijenje. Mediji su sredstva izražavanja demokratskih aktera i imaju veliku ulogu u oblikovanju javnog mišljenja. Ono služi kao pokazatelj ili korektiv koje su stvari od interesa za javnost. Pored toga, pomaže da se poveća svijest o određenim pitanjima javne politike, kojima se prema formiranom javnom mišljenju treba baviti vlast. Demokratskim državama treba demokratsko javno mnijenje⁸ koga kreiraju slobodni mediji. Mediji mogu uticati na javno mišljenje tako što odlučuju o tome kojim političkim pitanjima se javnost i vođe trebaju baviti. To omogućuje skretanje pažnje javnosti prema željenim problemima, a to može formirati javno mišljenje pozitivno ili negativno, promijeniti ideje, vrijednosti, principe i ponašanje ljudi. Komunističke partije u Sovjetskom Savezu i zemljama istočne Evrope imale su potpunu kontrolu nad televizijskim mrežama i ostalim sredstvima komuniciranja, jer su sve bile u državnom vlasništvu. Međutim, prenos slike preko satelita omogućio je mnogim ljudima da prate televizijske programe sa Zapada i da tako saznaju više informacija i dobiju drugačiju sliku stvarnosti.

Moderni mediji izazivaju raznovrsne posljedice među svojim konzumentima. Međutim, oni su u stanju da daju svoj doprinos unapređenju demokratije. Kad se televizija, radio i novine rukovode komercijalnim interesima, one ne mogu predstavljati forum za demokratsku raspravu. I pored toga, sredstva masovnog komuniciranja, sa internetom, pružaju veliku mogućnost za razvoj otvorenog dijaloga i rasprave.⁹ Pojavom društvenih medija dodatno su se otvorili kanali komuniciranja, ali bi tu oblast trebalo bolje pravno urediti.

⁸ Faruk Kozić, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018., str.103.

⁹ Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica, 2011., str.253-254.

Povjerenje javnosti u medije

U svijetu postoji trend iznalaženja najefikasnijih modusa i rješenja u pravcu praktične primjene i poštovanja *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* iz 1948. godine. Ovaj poznati dokument navodi da svaki pojedinac ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To uključuje i pravo da niko ne bude tretiran na loš način zbog svojih mišljenja ili uvjerenja ili zbog toga što je ta mišljenja iznio na javnom mjestu ili u medijima. Zbog moći savremenih medija da oblikuju javno mnijenje nije moguće imati pravu demokratiju bez višestrukih izvora informacija i raznovrsnih medija.

Građani su osjetljivi na senzacionalističko novinarstvo, koje se koristi za bolju prodaju ili za statusnu afirmaciju, dok su druge važne informacije, koje su bitne za građane, zapostavljene, preskočene, ili marginalizirane. Neki mediji, ili pojedinci u njima, koriste propagandu kako bi pokušali da utiču na građane tako što nameću svoje mišljenje, vizije, ideje, svoju tačku gledišta ili ugao gledanja. Zato korisnici medija moraju kritički vrednovati informacije koje im nude raznovrsni mediji. Za građane je važno da znaju napraviti razliku između činjenica i pojedinačnih mišljenja koja se plasiraju u javnosti. Činjenice su informacije koje su potkrijepljene dokazima ili svjedočenjima.¹⁰ Povjerenje javnosti se stiče ako su informacije blagovremene i tačne. Kroz umjetnost, nauku, tehniku i medije čovjek se „izgrađuje i raste“. Da njegov razvoj ne bi bio neljudski i da razvoj posredstvom tehnike ne bi uvećavao jaz među ljudima, kažu da ništa nije čovječnije od tehnike. Zato je potrebno te neljudske procese „očovječenja učiniti čovječnijim“¹¹ i demokratskim.

Medijska propaganda

Informacije koje nude razni mediji mogu biti svjestan pokušaj da se utiče na mišljenja drugih. Informacija može biti objektivna i istinita, ali sve nisu takve. Svrha emitovanja informacije jeste da utiče na stav ili mišljenje drugih. Propaganda može biti sve, od upotrebe reklama, kako bi se uticalo na to šta će ljudi kupovati, pa do izvrtanja političkih informacija, kako bi se uticalo na glasače i donošenje njihovih odluka. Sa aspekta marketinga, propaganda se određuje kao plaćeni oblik promocije.

Propaganda se može koristiti za postizanje političkih ciljeva, jer se utiče na pojedince, grupe, narode, etničke manjine. Ovakva vrsta propagande koristila se kroz historiju, od poznatih govora koje su držali stari filozofi, do prenošenja informacija upotrebom savremene tehnologije. Postoje primjeri iz bliže i dalje historije koji pokazuju kako su se mediji koristili u svrhu političke propagande. Ovakva vrsta propagande može podstaći građane da postanu politički aktivni. Masovni mediji mogu djelovati korisno kroz *pozitivnu propagandu* – kao što je podržavanje humanitarnih akcija, pomoći postradalom i prognanom stanovništvu, migrantima ili siromašnim, pomoći oboljelim u liječenju, školovanju siromašnih, pomoći povratnicima, onim koji su poplavljeni ili nakon zemljotresa i drugih elementarnih nepogoda... Pored toga, važno je širiti poruke tolerancije, dijaloga, suživota, multikulturalizma, interkulturalizma. Mediji mogu aktivno uticati na politiku mira i pomirenja, na razumijevanje politike, suzbijanje kriminala, korupcije i štetnih pojava u društvu. Postoje, međutim, i mediji koji emituju i šire govor mržnje.

¹⁰ Isto, str.254.

¹¹ Režis Debre, *Uvod u mediologiju*, CLIO, Beograd, 2000., str.253-254.

Jedan od velikih izazova građanima jeste da budu u mogućnosti da razlikuju propagandu od povjerljivog izvora informacija. *Angažovano novinarstvo* podstiče na političku akciju korisnu za stanovnike zajednice i afirmiše javne medije i novinare. Slobodna riječ je osnova otvorenog društva i preduslov za demokratiju. Mediji moraju biti nezavisni od države i politike i trebaju imati jaku zaštitu u zakonima i ustavu. *Otvoreno društvo* predstavlja raznolikost u stvaranju mišljenja i donošenju odluka u različitim oblastima društvenog života. Slobodna privreda i rentabilna preduzeća u slobodnoj i otvorenoj konkurenciji su preduslov za blagostanje i ljepši društveni život, bolji životni standar građana.

Sve je prisutnija diskusija o demokratičnosti medija, o medijima kao mehanizmu odgovornog informisanja i jačanja svih segmenata društva čije djelovanje doprinosi kreiranju prostora za demokratske procese. Veoma je bitno da mediji stvaraju atmosferu javne kontrole i da političari osjećaju da se nalaze pod javnom kontrolom medija. Može se postaviti sljedeće pitanje: Da li mediji u Bosni i Hercegovini imaju zadovoljavajuću ulogu u procesu demokratizacije i stabilizacije demokratije? Do koje mjere su mediji u BiH slobodni u distribuciji informacija i koliko doprinose razvoju demokratije?¹² U medijima bi trebalo biti više prostora za demokratsku raspravu.

Sloboda izražavanja u medijima

Demokratija zavisi od stepena slobode medija. Važna je i sloboda od uticaja političke moći. Oni otvaraju nove prostore slobode. *Sloboda* se odnosi, u općem smislu, na stanje neograničenosti, nesputanosti, nezarobljenosti. Francuzi su ustanovili da je stanje slobode prirodno čovjeku, već i zbog činjenice da ima dušu i svijest – s dodatkom da svaki odnos unutar društva podrazumijeva donekle gubitak slobode. Ideal slobode pokretač je ljudske aktivnosti, dok društveno ograničavanje slobode pojedinca mora i može biti dopušteno jedino u smislu sprječavanja gubitka slobode drugih ljudi. Time se ostvaruje društvena ravnopravnost, socijalna država, ali postoji opasnost od gubljenja kriterija i individualizma, poput poznate *uravnilovke* u komunističkim državama. (Ne)sloboda je često bila uzrok revolucijama.¹³

Često ostvarivanje slobode na nasilan način protivrječno je s njezinom biti. Nasilje i fizički sukobi često prerastaju u otvoreni ratni sukob. Rat je najveće ograničavanje individualne slobode u cilju zaštite prava veće grupe ljudi, odnosno u cilju zaštite ili uspostavljanja nekoga poretka. Težak napad na ljudsku slobodu predstavljaju kriminal, korupcija i nasilje izvan zakona. Možda je najbolja definicija slobode – sloboda ljudskog duha. Kod tako relativnog pojma, jasno je da će sloboda za različite ljude podrazumijevati različita stanja i osjećaje. O važnosti slobode kroz bosanskohercegovačku historiju napisano je mnoštvo knjiga i rasprava.¹⁴ Sloboda izražavanja je jedna od najvažnijih sloboda za koju su se izborili građani stvarajući demokratsko društvo. Ova sloboda obuhvata slobodu govora, slobodu medija, slobodu udruživanja, zatim slobodu naučnog i umjetničkog stvaralaštva.

¹² Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, n.dj., str.254-255.

¹³ Biblija govori o tome da je Mojsije izbavio narod iz ropstva i odveo ga u Slobodu. U čuvenom govoru Martin Luther King („*I Have A Dream*“) citirao je staru duhovnu pjesmu pjevanu od crnih američkih robova: „Napokon slobodni! Napokon slobodni! Hvala Bogu Svevišnjem, napokon smo slobodni!“ Sumerska klinasta riječ *ama-gi* je najstariji pisani simbol koji predstavlja ideju slobode.

¹⁴ Možda je najpoznatija iz hrvatske književnosti posvećena slobodi oda Ivana Gundulića (1589.-1638.) – “O lijepa, o draga, o slatka slobodo!” – poznatog hrvatskog pjesnika.

Značaj slobode izražavanja je važan, jer građani mogu bez straha: javno izražavati različita mišljenja, kritički ispitivati i procjenjivati aktivnosti vlasti, pozivati na odgovornost nosioce javnih funkcija, ako ne ispunjavaju predizborna i izborna obećanja ili ako zlorabljavaju vlast. Sloboda izražavanja može biti zlorabljena. Neki ljudi mogu smišljeno lagati i iskriviti informacije kako bi uticali na mišljenje drugih. U svom najboljem obliku ona se može koristiti za slobodno iznošenje ideja, stavova i mišljenja koje pomažu razvoju *civilnog društva*.

U historiji postoji mnogo slučajeva kad su vlasti ograničavale slobodu izražavanja sa ciljem da spriječe kritiku i zahtjeve koji bi se odnosili na promjene nedemokratskih sistema ili potpunije korištenje prava i sloboda. „Zakon o verbalnom deliktu“ ili „deliktu mišljenja“ omogućavao je kažnjavanje za kritičko iznošenje mišljenja o politici, društvu, političarima i stanju u državi. Upotrebljavan je protiv svakoga ko se kritički odnosio prema društvenoj realnosti u bivšim socijalističkim državama. *Zakon o zaštiti imena i djela* najviših nosilaca državnih funkcija zabranjivao je kritike i izražavanje kritičkog mišljenja o tim ličnostima. Nisu se mogle praviti šale, vicevi, karikature, šaljive pjesme... U komunističkim zemljama se zadržala zabrana u vezi s bilo kakvim javnim izražavanjem vjerskog opredjeljenja.

U Sjedinjenim Američkim Državama za vrijeme McCarthyjeve ere 1950-ih godina neki ljudi su bili nepravедno obilježeni kao komunisti. Kampanju je provodio senator McCarthy da obeshrabri građane u izražavanju komunističkih opredjeljenja. U strahu od napada senatora, neki građani su se branili šutnjom. To je spriječilo njihovu mogućnost slobodnog izražavanja. Sloboda izražavanja ima veliki broj prednosti i koristi za građane.

Za svaku državu i građane važno je *održavanje predstavničke demokratije*. Građani kao pojedinci učestvuju u upravljanju državom koristeći svoje pravo glasa na slobodnim izborima za predstavnike vlasti i za uticaj na rad vlasti u oblasti javne politike. Građanima su potrebne objektivne informacije da bi mogli izvršiti pravi izbor. Sloboda izražavanja ne garantuje potpune ili tačne informacije, ali povećava šanse za postizanje cilja da se dođe do što otvorenijih, raznovrsnih i mnogobrojnih izvora informacija.

Pruža šanse za *razvoj pojedinca i ljudsko dostojanstvo*. Važno je za razvoj individualne ličnosti da građani imaju pravo prezentirati svoje ideje drugima i razmatrati druge tačke ili uglove gledanja. Ljudsko dostojanstvo se poštuje dopuštanjem slobodnog izražavanja vlastitih misli i misli drugih ljudi. *Omogućava unapređenje znanja*. Ako postoji sloboda da se o idejama slobodno diskutuje, mnogo se lakše dolazi do novih spoznaja i otkrića. Kad se građanin ne slaže sa drugima, njegovo neslaganje može dovesti do boljeg razumijevanja pitanja, problema o kojem postoji razlika u mišljenju.

Veoma je važno *mirno postizanje društvenih promjena* to je karakteristika demokratskih društava. Sloboda izražavanja omogućava građanima da utiču na javno mišljenje uvjeravanjem i mirnim sredstvima. Ako imaju slobodu izražavanja nemaju potrebu za primjenom sile kako bi postigli promjene u društvu koje žele. Kad se građanima garantuje sloboda izražavanja, oni će spremno prihvatiti odluke vlasti, čak i kad se ne slažu, jer znaju da postoji miran način na koji ih mogu promijeniti.

Praksa je pokazala da u nekim slučajevima može doći do ograničavanja slobode izražavanja. Nekad se pravo na slobodu izražavanja može sučeliti sa drugim važnim pravima i slobodama. To je slučaj kad bi pravo na slobodu izražavanja u nekim situacijama izazvalo prijetnju javnoj sigurnosti, državnoj sigurnosti ili nekim drugim važnim principima. Ako je

opasnost po društvo ili zajednicu velika, *može doći do ograničavanja slobode izražavanja*. Sloboda izražavanja jedne osobe može biti u sukobu sa slobodom izražavanja druge osobe. Ukoliko dvije osobe govore u isto vrijeme, ne mogu se razumjeti. Zato postoje ograničenja koja su usmjerena na zaštitu prava svakog pojedinca da govori. U praksi postoji mogućnost *klevete* – uništavanjem reputacije drugih namjernim širenjem laži o njima. To je slučaj kad neki građanin koristi pravo slobode izražavanja da iznosi neistine o drugima.

Postoje primjeri kad može doći do ograničenja slobode izražavanja u svijetu. Može biti *ograničenje načina*. U društvu postoje razna pravila za održavanje reda, koja dozvoljavaju slobodu izražavanja. Ova pravila određuju kad će neko govoriti i koliko će dugo govoriti. Međutim, ova pravila ne mogu predvidjeti šta će neko govoriti na nekom skupu. Ovakva ograničenja se obično koriste na zvaničnim sastancima, kako bi se protokoli i sastanci efikasno odvijali. *Ograničenje mjesta i vremena slobode izražavanja*. Za određenu vrstu izražavanja postoji mjesto i vrijeme. Ljudi se u različitim situacijama različito ponašaju i izražavaju. Naprimjer, u porodičnom ambijentu su slobodniji i komotniji, mogu slobodnije govoriti. Političari na raznim nivoima vlasti prilagođavaju svoje odijevanje, ponašanje i govor mjestu i vremenu. Na javnim skupovima i javnim nastupima moraju paziti šta govore. Postoje *ograničenja iz sigurnosnih razloga*. U nekim državama se smatra da ograničenja za slobodu izražavanja mogu biti postavljena zbog zaštite državne sigurnosti ili zaštite drugih ljudi. Tako se ljudi mogu zaštititi od laži drugih ljudi koji mogu iz zavisti lagati. U SAD-a postoje zakoni kojima su zabranjeni govori ili pisani tekstovi koji predstavljaju „jasnu i prisutnu opasnost“ za druge članove društva.¹⁵

Mogu biti ograničenja sadržaja. Društva često razmatraju načine regulisanja sadržaja dostupnih mladima u državi. Postoje ograničenja televizijskih programa, filmova i televizijskih sadržaja kojim se često štite mladi od sadržaja koji može biti nasilan, neprikladan i štetan. Mnogi autori smatraju da crtani filmovi utiču na ponašanje djece, a naročito filmovi u kojim je sve više nasilja i ubijanja. Vojni sukobi kreiraju konflikt profesionalizma i patriotizma u medijima, a prva žrtva postaje istina. Mediji se stavljaju u poziciju podrške ideji koja se brani i zbog koje se vodi oružani sukob. Tako se u ratnim medijskim izvještajima pretjeruje, pogrešno predočava stanje i na kraju laže. Neprijatelj se demonizira, a vijesti se pojačavaju stradanjem pojedinaca i njihovim pričama. Obično vojne vlasti manipulišu medijima kako bi pridobile javno mnijenje.¹⁶

Medijska demokratija

Mnogi autori smatraju medije čuvrima demokratije. Oni mogu doprinjeti demokratskoj raspravi i stvaranju demokratskog ambijenta. Medijska demokratija je demokratski pristup medijskim studijama koji se zalaže za reformu masovnih medija kako bi se ojačao javni servis i emitovanje javnog servisa u alternativnim medijima i građanskom novinarstvu, kako bi se stvorio sistem masovnih medija koji informiše i osnažuje sve članove društva i unapređuje demokratske norme i vrijednosti. Medije definišu i kao način komunikacije s drugima.

Medijska demokratija fokusirana je na osnaživanje građana i promociju demokratskih ideala širenjem informacija. Medijski sistem trebao bi biti demokratski u svojoj vlastitoj

¹⁵ Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, n.dj., str.255-259.

¹⁶ Neven Anđelić, *Kratka povijest ljudskih prava*, n.d., str.201.

konstrukciji, izbjegavajući privatno vlasništvo ili intenzivno regulisanje. Medijska demokratija podrazumijeva da se mediji trebaju koristiti za promociju i afirmaciju demokratije. Mediji trebaju biti demokratski. Koncentracija vlasništva nad medijima nije demokratska i ne može služiti promociji demokracije, pa je treba kritički preispitivati i sagledati. Koncept i društveni pokret koji ga promoviše, postali su odgovor na povećanu korporacijsku dominaciju masovnih medija i vidljivo smanjivanje tržišta ideja. Izraz se odnosi na moderni društveni pokret koji je očigledan u zemljama širom svijeta koji pokušavaju učiniti medije odgovornijim javnosti kojoj služe i stvoriti više demokratskih alternativa.

Koncept medijske demokratije je odgovor na deregulaciju tržišta emitiranja i koncentraciju vlasništva nad masovnim medijima. U knjizi *Proizvodni pristanak: Politička ekonomija masovnih medija*, autori *Edward S. Herman i Noam Chomsky* iznose propagandni model medija, koji kaže da će privatni interesi u kontroli medijskih kuća oblikovati vijesti i informacije prije nego što budu distribuirane javnosti upotrebom više filtera informacija.

Medijska demokratija omogućuje ljudima pravo učestvovanje u medijima, proširuje odnos medija prema javnoj sferi gdje se skupljaju informacije koje ljudi mogu vidjeti i dijeliti. *Javna sfera je opisana* kao mreža prenošenja informacija i gledišta ljudi, što se reproducira komunikacijskim djelovanjem putem medija u javnosti.¹⁷ Odnos medijske demokratije i javne sfere širi se na sve medije, poput društvenih i glavnih javnih medija, kako bi ljudi međusobno komunicirali putem digitalnih medija i dijelili informacije koje žele objaviti javnosti.

Javna sfera može se posmatrati kao pozorište u modernim društvima u kojima se političko učešće ostvaruje kroz medij razgovora i područje društvenog života u kojem se može formirati javno mnijenje. *Javna sfera* je ujedno i demokratski sistem koji je otvoren za svakog slobodnog građanina koji želi učestvovati u medijima ako imaju bilo kakve informacije koje žele podijeliti društvu. Javna sfera se promijenila zbog razvoja masovne komunikacije, pružajući ljudima mogućnost da učestvuju u medijima i pravo na razmjenu informacija kroz sve kanale komunikacije.¹⁸ Demokratizacija javne sfere podrazumijeva učešće građana koji informacije pružaju medijima i dijele ih s društvom.

Pobornici medijske demokratije zagovaraju tezu da korporativno vlasništvo i komercijalni pritisci utiču na medijske sadržaje, ograničavaju spektar i kvalitet vijesti, mišljenja i zabave koje građani dobijaju. Slijedom toga, oni pozivaju na ravnomjerniju raspodjelu ekonomskog, socijalnog, kulturnog i informacijskog kapitala, a to bi dovelo do informisanijeg građanstva, prosvjetljenijeg, reprezentativnijeg političkog diskursa. Savremena demokratija medija zagovara: zamjenu trenutnog korporativnog medijskog modela s onim koji djeluje demokratski, a ne radi profita; jačanje javne radiotelevizije; uključivanje upotrebe alternativnih medija u širi diskurs; povećanje uloge i značaja građanskog novinarstva, pretvaranje pasivne publike u aktivne učesnike; korištenje masovnih medija za promociju demokratskih ideala, principa, normi i vrijednosti.

Takmičarska struktura krajolika masovnih medija stoji u suprotnosti s demokratskim idealima budući da konkurencija tržišta utiče na to kako se priče uokviruju i prenose u širu

¹⁷James Deane, „Chapter 10 : Media, democracy and the public sphere“ (PDF). Biblioteca.clacso.edu.ar. Retrieved 21 February 2019.

¹⁸„The Public Sphere“, Sitesresources.worldbank.org. (PDF) Retrieved 21 February 2019

javnost. To može „ugroziti sposobnost demokratskog sistema da unutrašnje društvene probleme kao i međunarodne sukobe rješava na optimalan“¹⁹ i demokratski način.

Demokratija medija utemeljena je na stvaranju sistema masovnih medija koji favoriziraju raznolikost glasova i mišljenja o vlasništvu ili konsolidaciji, u nastojanju da se eliminiše pristranost ili neobjektivnost u izvještavanju. To zauzvrat vodi do informisane javne rasprave potrebne za demokratsku državu. Sposobnost razumijevanja i povezivanja štampe i demokratije važna je jer mediji imaju moć da pripovijedaju priče u društvu i na taj način uticati na razmišljanje, uvjerenja i ponašanje građana.

Koncentracija vlasništva nad medijima

Kulturološke studije su istraživale promjene u sve većoj tendenciji modernih masovnih medija na polju politike da zamagljuje i pomjeraju granice između novinarstva, zabave, odnosa s javnošću i oglašavanja. Potreban je raznovrstan raspon pružalaca informacija tako da gledaoci, čitaoci i slušaoci dobijaju širok spektar informacija iz različitih izvora koji nisu strogo kontrolisani, pristrasni i filtrirani. Pristup različitim izvorima informacija sprječava namjerne pokušaje dezinformacija i omogućuje javnosti da donosi vlastito prosuđivanje i vlastita mišljenja. To je kritično jer pojedinci moraju biti u položaju da odlučuju i djeluju autonomno kako bi postojala *funkcionalna demokratija*. U posljednjih nekoliko decenija došlo je do povećanja koncentracije medijskog vlasništva od strane velikih privatnih subjekata.²⁰ Sličan pristup je primijenjen u Kanadi, gdje je većina medijskih kuća u vlasništvu nacionalnih konglomerata. To je dovelo do smanjenja broja glasova i mišljenja koji su saopšteni javnosti; povećanja komercijalizacije vijesti i informacija; smanjenja istraživačkog novinarstva; i naglasak na zabavnim informacijama i profitabilnosti u odnosu na informativni javni diskurs.

Koncentracija medijskih kuća podstaknuta je deregulacijom vlade i neoliberalnom trgovinskom politikom.²¹ Koliki je uticaj krupnog kapitala na medije pokazuje primjer Hrvatske. Hrvatska narodna banka pokrenula je hitan nadzor poslovanja Reiffaisen banke nakon što je u pozivu za odabir agencije za odnose s javnošću među zadacima kriznog komuniciranja u slučaju kredita u švajcarskim francima ta banka navela i „vršenje pritiska na Ustavni i druge sudove u Hrvatskoj“.²²

Medijska demokratija i internet

U 21. vijeku, razvoj interneta omogućio je širenje demokratskih ideja. Internet je moćno sredstvo demokratizacije, čiji uticaj prelazi nacionalne i kulturne granice između država, jer olakšava prenos ideja širom svijeta. Sve više ljudi u svijetu pristupa internetu i smatra ga važnim u životu.²³ Često se navodi: e-demokratija, hitna demokratija, e-vlada, upravljanje

¹⁹ Fog, Agner. „*The supposed and the real role of mass media in modern democracy*“ (PDF). Agner.org. Retrieved 4 April 2012.

²⁰ U Sjedinjenim Državama ove su organizacije poznate kao *Big Six*. Oni uključuju: General Electric, Walt Disney Co., News Corporation, Time Warner, Viacom i CBS Corporation.

²¹ U Sjedinjenim Državama Zakon o telekomunikacijama iz 1996. godine uklonio je većinu prethodno usvojenih pravila o vlasništvu medija. To je dovelo do masovne konsolidacije telekomunikacijske industrije. Preko 4.000 radio stanica otkupljeno je, a manjinsko vlasništvo nad TV stanicama palo je na najnižu tačku od 1990. godine, kada je savezna vlada počela pratiti podatke.

²² Ova vijest je odjeknula u široj, ali i stručnoj javnosti, a iz udruženja „Franak“ poručili su kako Državno odvjetništvo mora poduzeti odgovarajuće mjere. Gdje je granica između propagande i lobiranja, koliko ono što se naziva „krupni kapital“ utiče na formiranje javnog mišljenja kroz medije te je li cijela problematika u Hrvatskoj adekvatno zakonski regulisana.

²³ Gidens Entoni, *Sociologija*, n.dj., str.434-435.

otvorenim izvorom i kolaborativna e-demokratija World Wide Web, a posebno Web 2.0, koji se smatraju snažnim medijem za olakšavanje rasta medijske demokratije jer učesnicima nudi, „potencijalni glas, platformu i pristup proizvodnim sredstvima“.²⁴

Upotreba digitalnih tehnologija društvenog umrežavanja za promociju političkog neslaganja i reformi daje podsticaj i značaj modelu medijske demokratije. To je vidljivo u raširenim protestima na Bliskom Istoku i Sjevernoj Africi poznatim kao *Arapsko proljeće*, gdje su web stranice društvenih medija poput Facebooka, Twittera i YouTubea omogućile građanima da se brzo povežu jedni s drugima, razmjenjuju informacije i organizuju proteste protiv svojih autokratskih vlada. Tako su izražavali svoje nezadovoljstvo nedemokratskim sistemima. Iako društveni mediji ne mogu biti jedini zaslužni za uspjeh ovih protesta, tehnologije su igrale važnu ulogu u podsticanju promjena u Tunisu, Egiptu i Libiji. Ovi akti pokazuju da se stanovništvo može informisati putem alternativnih medijskih kanala i može u skladu s tim prilagoditi svoje ponašanje. Tako su građani mogli da iznesu i oblikuju svoje zahtjeve za promjenama i reformama društva. Bili su to zahtjevi za više slobode i prava. To je bila potraga za potrebnim bržim reformama i promjenama, te demokratizacijom tih društava. Web stranice koje su prepune novca povezane su sa pojačanim širenjem medijske demokratije. Rijetko kad su se pioniri novih medija bavili dugoročnim razmišljanjem. Sada njih primjenjuju futurolozi, više nego historičari.²⁵

Medijska demokratija kao model ima za cilj demokratizaciju različitih mišljenja izraženih unutar masovnih medija, kao i vlasništva nad samim medijskim subjektima. Feministička teorija medija tvrdi da se mediji ne mogu smatrati istinski inkluzivnim ili demokratskim ako se oslanjaju na muške koncepte nepristrasnosti i objektivnosti. Stvaranje nekog više inkluzivnog i demokratskog medija zahtijevalo bi preispitivanje načina na koji on definiše vijesti i njene principe. Prema nekim feminističkim teoretičarima medija, vijesti su poput izmišljenih žanrova koji svojim narativima nameću red i interpretaciju na svojim materijalima, jer objavljena vijest predstavlja samo jedan dio ili ugao mnogo šire slike društvene stvarnosti.

Tvrđi se da je razlika između javnih i privatnih informacija koje podupiru način na koji definišemo vrijedan ili odgovarajući sadržaj vijesti također rodni koncept. Feministički argument slijedi misao da sistemska subverzija privatnih ili subjektivnih informacija isključuje ženske glasove iz popularnog društvenog diskursa. Feministički teoretičari medija tvrde da postoji pretpostavljeni osjećaj jednakosti ili jednakosti koji se podrazumijeva u definiciji javnosti, a koja zanemaruje važne razlike među spolovima u pogledu njihove perspektive. Dok medijska demokratija u praksi kao alternativno ili građansko novinarstvo može omogućiti veću raznolikost, ovi teoretičari tvrde da su ženski glasovi uokvireni unutar muške strukture objektivnosti i racionalističkog mišljenja te tako više ili manje opstruirani.

Unatoč toj kritici među teoretičarima postoji prihvatanje da zamućivanje javnih i privatnih informacija uz uvođenje nekih novih alternativnih oblika medijske produkcije (kao i povećanje mogućnosti za interakciju i sadržaj koji generiše korisnik) može signalizirati pozitivan pomak ka demokratizaciji i sveobuhvatnijoj demokratiji medija. Neki oblici medijske demokratije u praksi (kao građansko ili alternativno novinarstvo) relativiziraju središnje

²⁴ Kidd, Jenny. „Are New Media Democratic?“ Cultural Policy Journal. Archived from the original on 2012-11-02.

²⁵ Asa Briggs i Peter Berk, *Društvena istorija medija: od Gutenberga do Interneta*, Clio, Beograd, 2006., str.451.

principe novinarstva (objektivnost i nepristrasnost), odbacujući ideju da je moguće pisati bez pristrasnosti.

Od demokratije u 21. vijeku očekvalo se mnogo više. Brojne su kritike i dileme oko funkcionisanja savremene demokratije. Vlast sve više sa svojim propisima zadire u život pojedinaca i u sve oblasti društva. U zemljama u tranziciji očekivanja od demokratije su bila valika, ali stvarnost je sasvim drugačija.²⁶ I mediji su mnogi biti mnogo bolji, potpunim, pravovremenim i objektivnim informisanjem mogli su činiti demokratiju boljom.

Mediji i politički pritisci

Javni mediji u jugoistočnoj Evropi izloženi su čestim političkim pritiscima. Građani jugoistočne Evrope smatraju da su javni radio-televizijski servisi važan dio demokratije, ali i da su izloženi političkim pritiscima. To je pokazala studija Fondacije Konrad Adenauer. Ispitivanje javnog mnijenja je provedeno na više od 10.000 ispitanika u deset zemalja jugoistočne Evrope.²⁷

Dvije trećine korisnika medija smatralo je da je javna radio-televizija važan sastavni dio demokratije. Istovremeno je skoro 65 posto njih smatralo da su ovi mediji izloženi političkom pritisku. Ovaj postotak je najviši u BiH, gdje 88 posto ispitanih smatra da su mediji pod političkim uticajem, dok u Hrvatskoj taj procenat iznosi 83 posto, Crnoj Gori 71 posto, a najniži je u Albaniji, gdje iznosi 46 posto. Postoje dva faktora koji govore o političkom uticaju: s jedne strane, tu su nadzorni odbori, njih biraju parlamenti ili druge državne institucije, a to stvara zavisnost. Ti odbori morali bi odražavati sliku društva i biti nezavisni u donošenju svojih odluka, kao što je, naprimjer, izbor generalnog direktora. S druge strane, većina emitera je u potpunosti ili djelimično finansirana, odnosno subvencionirana, iz državnih budžeta. Finansiranje nije dovoljno i nema perspektivne finansijske strategije na osnovu koje bi javni radio-televizijski sistemi mogli praviti dugoročne planove.

U bivšim socijalističkim zemljama povjerenje građana u medije je bilo slabo, pa tako i u javne radio-televizijske servise. Mora biti jasno da mediji zbog svoje društvene odgovornosti ne bi trebali biti igračka u rukama politike. Oni trebaju biti izvor pouzdanog i objektivnog izvještavanja. To je u naše vrijeme na raznovrsnoj digitalnoj medijskoj sceni važno. U televiziju građani imaju najveće povjerenje u poređenju s drugim medijima. Građani imaju manje povjerenje u radio nego u televiziju. Pri tome građani u Albaniji, BiH, Moldaviji i Srbiji imaju veće povjerenje u javno-pravne radio stanice, nego u privatne. Najveće povjerenje u javnu radio-televiziju imaju građani Kosova (56 posto). Evropska unija trebala bi obrati više pažnje javnim radio-televizijskim servisima u regionu i pomoći da se bolje urede odnosi i stanje u ovoj oblasti.

Demokratija i demokratizacija

Sa napretkom demokratije i mediji su se demokratizovali. Njihov pluralizam pomaže boljem funkcionisanju demokratije. Demokratija je često osporavan pojam. Razni autori

²⁶ Faruk Kozić, *Humanistička baština, demokratija i ljudska prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2019., str.198-218.

²⁷ Svijest o važnosti javnih radio-televizijskih sistema je, kako pokazuje studija, najviše izražena u zemljama koje su članice EU-a: Bugarskoj (81%), Hrvatskoj i Rumuniji (obje 78%). Autori studije pretpostavljaju da su članstvom u EU-u građani ovih zemalja razvili pojačani osjećaj za demokratiju. S druge strane, najmanji osjećaj za važnost javno-pravnih medija imaju građani Sjeverne Makedonije i Crne Gore (obje 57%) i Kosova (54%).

označili su ga ili obilježili sa tvrdim značenjem i brojnim definicijama. To su raznovrsni skupovi političkih institucija i praksi, socijalni i ekonomski poredak, sistem koji osigurava poželjne rezultate, ili jedinstveni procesi koji čine kolektivnim i obavezujućim odluke. Za neke je demokratija sistem vlasti koji ispunjava tri osnovna uslova:

(a) Značajna takmičenja među pojedincima i organizovanim grupama posebno političkim strankama za sve efektivne pozicije vlasti u redovnim intervalima i isključujući upotrebu sile.

(b) Veliko inkluzivno političko učešće u izboru lidera i javne politike, na redovnim i poštenim izborima, tako da nijedna punoljetna osoba ili društvena grupa nisu isključene i

(c) Nivo građanskih i političkih sloboda, sloboda izražavanja, sloboda štampe, sloboda osnivanja i pridruživanja organizacijama, dovoljne su da se osigura integritet političkog takmičenja i učešća građana.

Zato demokratija općenito stoji na suverenitetu i vladavini naroda, zasnovana je na pristanku upravljanja društvom voljom većine izabranih predstavnika vlasti, poštivanju manjinskih prava, garanciji osnovnih ljudskih prava, slobodnim i poštenim izborima, jednakosti pred zakonom, zakonitim postupcima, ustavnim ograničenjima, demokratski izabranoj vladi, socijalnom, ekonomskom i političkom pluralizmu, pragmatizmu, kooperativnosti, kompromisu, odgovornosti, vrijednosti tolerancije, dobrom upravljanju, transparentnosti i slobodi izražavanja. *Demokratizacija označava proces* koji uključuje međusobnu povezanost međusobno povezanih sfera politike, ekonomije, društva, kulture i komunikacija prema odlučivanju o učestvovanju u procesu i dogovorima koji zadovoljavaju širu javnost. Proces demokratizacije ne kreću se uvijek u jednom pravcu, već raznovrsno, zahvatajući cijelo društvo. Razlika unutar i između zapadne zrele demokratije i demokratija istočnog i trećeg svijeta su značajne. Zato se govori o više demokratija umjesto opće pretpostavke univerzalne demokratije. Stoga se u doba više demokratskih pokreta ne postiže konsenzus o tome koju ulogu mediji igraju u demokratskom procesu. Zemlje se kreću u pravcu demokratije, neke sporije ili brže, a neke se zaustavljaju, imaju zastoje, stagnaciju i regresiju. Države prolaze kroz različite faze demokratizacije, pa i demokratije. U suštini rezultat i cilj tih promjena je demokratija.

Demokratija je sistem vlasti u kojem svi punoljetni građani zemlje mogu glasati i birati svoje predstavnike na raznim nivoima i pozicijama vlasti. Štampa je igrala važnu ulogu u razvoju društva i oblikovanju ljudskog uma.

Uloga medija savremenim društvima

Pojavom društvenih mreža, (facebook, Skype, Viber, Messenger, WhatsApp, Instagram) čitanost, slušanost i gledanost mnogih starijih medija je značajno opala. Mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju i razvoju zdrave demokratije. Oni su okosnica demokratije. Mediji nas upoznaju sa različitim društvenim, političkim, ekonomskim, kulturnim i sportskim aktivnostima koje se događaju širom svijeta. To je poput ogledala, koje nam pokazuje ili nastoji pokazati голу istinu i stvarnost života. Mediji su se razvijali, postali aktivniji i otvoreniji posljednjih godina i decenija.

Uticaj medija je zapažen, važan i snažan. Prekomjerna pokrivenost i na grub način prikazana stvarnost, prepuna osjetljivih vijesti, doveli su i do nereda u zajednicama. Nepismeni su više skloni manipulacijama i provokacijama nego obrazovani. Stalno

ponavljanje senzacionalnih vijest, izaziva apatiju, bezosećajnost i dezorijentaciju. Mediji bi trebali biti mnogo pažljivi ili posve onemogućeni u emitovanju ili objavljivanju senzacionalističkih vijesti, govora mržnje, širenja nacionalizma i šovinizma, podasticanja nereda, u produciranju stereotipa, netolerancije. Trebaju biti konstruktivniji u zajednici u kojoj rade i djeluju. Komercijalizacija je stvorila žestoku konkurenciju u medijima. Da bi nadmašili jedan drugoga, štampani mediji često idu korak dalje u objavljivanju članaka i naslova. Medijski stručnjaci kažu da je ovo jedan od načina privlačenja čitalaca koji su »zaljubljeni« u informativne kanale TV, koji su se u nedavnoj prošlosti naglo pojavili i smatraju da je to jeftin oblik novinarstva.

U radu „Uloga televizijskih medija unutar zapadnih liberalnih demokratija“ raspravljalo se o dvije glavne prepreke za pravilnu demokratsku funkciju emitovanih medija specifičnih za zapadne liberalne demokratije, sa *fokusom* na informativne, a ne zabavne medije. *Prvo*, sve je veća komercijalizacija i koncentracija vlasništva nad masovnim medijima i, *drugo*, korporativna i politička dominacija nad procesom kreiranja politika koje bi trebale biti demokratske, transparentne, otvorene, dostupane, participativane i u javnom interesu. Te stvarnosti protivrječe pretpostavkama o ulozi masovnih medija i prirodi odgovarajućeg političkog procesa koji počiva na svim demokratijama utemeljenim na filozofiji klasičnog liberalizma: da su mediji, posebno novinski mediji, slobodni, raznoliki, ideološki nezavisni i funkcionišu kao „čuvari“ interesa građana. Prvi talas koncentracije vlasništva nad medijima u SAD dogodio se prije širenja emitovanih medija, kada su novine predstavljale dominantan oblik masovne komunikacije. Oglašavanje nije pokrenulo proizvodnju novina jer ono još nije postojalo u poželjnom obliku kao što to čini danas (McChesney, 1997.). Novine su bile usko vezane za politički diskurs, a moglo bi se pronaći dramatično različite perspektive o istom pitanju od novina do novina. Novinarstvo i demokratija su isprepleteni pojmovi, od kojih svako ima važnu ulogu u efektivnoj funkciji drugog. Tradicionalno se smatra da novinarstvo igra važnu ulogu u promovisanju demokratskih društvenih vrijednosti na kojima su izgrađene mnoge demokratske zemlje svijeta.

Zaključak

Pojava slobodnih medija je omogućila razvoj demokratskih procesa. Mediji su u demokratiji dobili moć da nadziru i kontrolišu kako funkcionise vlast. Međutim mnogi autoru kritički pišu o odnosu medija i politike i medija i finansijskih sistema, jer su zabrinuti da se ne odstupi od demokratskih ideala. Ne može se misliti o demokratiji bez aktivnih i odgovornih medija. Mediji su čuvari demokratije koji građane i državu čine aktivnim. Sredstva informisanja postala su sastavni dio našeg života. Savremena medijska revolucija dovela je do toga da su građani mnogo bolje i više informisani i donose kvalitetnije odluke. Time je počela nova era u razvoju demokratizacije društava i općenito demokratije, boljeg poštivanja ljudskih prava širom svijeta. Demokratija je postala najpoželjniji oblik vlasti u svijetu.

Mediji moraju igrati važnu ulogu u demokratiji i u pružanju informacija ljudima, analiziranju i davanju mišljenja o političkim, ekonomskim i kulturnim aktivnostima, bez pritiska i pristrasnosti. To je uloga profesionalnog novinarstva za ispunjavanje javnih potreba. Svaka zemlja na svijetu ima svoj vlastiti informativni i medijski sistem. Nivo demokratije prepoznaje se po radu i funkcionisanju medija i informisanja javnosti. Bez obzira da li su

medijske industrije privatne ili državne, njihovo vlasništvo ih ograničava u pružanju objektivnih informacija svojim čitaocima, slušaocima, gledaocima i korisnicima.

Uloga medija u savremenim društvima se mijenja. Uticaj štampe i radija opada, a i uticaj TV stanica se promijenio. Porastao je broj novih radio i TV stanica. Na tržištu opstaju oni koji se mogu finansirati ili imaju nekog da ih finansira. Njihovi stavovi, kritika i informacije koje nude zavise od finansiranja. Često je to na uštrb tačnosti, preciznosti, objektivnosti... Pojavljuju se novi mediji koji su atraktivniji i nude bogatije i raznovrsnije sadržaje i brže objavljuju informacije. Pojavom društvenih mreža, (facebook, Instagram...) slušanost i gledanost mnogih medija je značajno opala. Da bi opstali na tržištu i mediji se moraju prilagođavati svojim čitaocima, gledaocima, slušaocima isadašnjem vremenu.

Literatura

1. Anđelić Neven, *Kratka povijest ljudskih prava*, Asocijacija Alumni Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije (ACIPS), Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2008.
2. Bursać Dejan, *Demokratizacija u 21. veku*, Politikon, 2015., br.11, str.40-52.
3. Gidens Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2005.
4. Kin Džon, *Mediji i demokratija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1995.
5. Kozić Faruk, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica, 2011.
6. Kozić Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018.
7. Kozić Faruk, *Humanistička baština, demokratija i ljudska prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2019., str.198-218.
8. James Deane, „Chapter 10 : Media, democracy and the public sphere“ (PDF). Biblioteca.clacso.edu.ar. Retrieved 21 February 2019.
9. „The Public Sphere“ (PDF). Sitesresources.worldbank.org. Retrieved 21 February 2019
10. Fog, Agner. „The supposed and the real role of mass media in modern democracy“ (PDF). Agner.org. Retrieved 4 April 2012.
11. Kidd, Jenny. „Are New Media Democratic?“ Cultural Policy Journal. Archived from the original on 2012-11-02.
12. Stjuart Hol, *Mediji i moć*, Karpos, Beograd, 2013.
13. Fransis Bal, *Moć medija: mandarin i trgovac*, CLIO, Beograd, 1997.
14. Rodžer Fidler, *Mediamorphosis*, CLIO, Beograd, 2004.
15. Čengiće- Fejzić Fahira, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, 2009.
16. Finci Predrag, *Elektronička špilja*, Art Rabić, Sarajevo, 2017.
17. Režis Debre, *Uvod u mediologiju*, CLIO, Beograd, 2000.
18. Asa Briggs i Piter Berk, *Društvena istorija medija: od Gutenberga do Interneta*, Clio, Beograd, 2006.

SOCIAL AND MEDIA DEMOCRATIZATION

Abstract

The media are playing an important role in the process of democratization, the development of democracy and the fight for the rights of people around the world to ensure transparency and accountability in all spheres of public affairs. The media are influencing the process of democratization and are changing the contemporary democracy. In a rapidly changing world, it is evident that this relationship is important in developed and underdeveloped societies. But the relationship between media and democracy is not one-way one-sided, but rather complex and diverse. It is a critical and controversial issue in the contemporary global political context. Despite the rapid spread of democracy at the end of the 20th century, and on global level, it is too early to say that the world has a unitary democratic system and that it shares a democratic political culture. Democratization is subject to the influence of regional and global powers and it is first and foremost a national project. As a national project, the media can contribute to the democratic progress of the Third World, developing countries and transition. This paper seeks to analyze the emergence of a democratic political culture and explore the role of the mass media in the process of democratic progress in developed, underdeveloped and transition countries. In undemocratic societies, the media are controlled by the government, and the messages received by citizens are more appropriate to the authorities. In democratic societies, the media must provide objective, timely and complete information in order to give citizens a real picture or idea of an event or condition that is suitable for identifying and understanding problems for the purpose of public action.

Keywords: media, democracy, democratization, institutionalization, third world, transition, social networking services, multimedia communication, government, politics, internet web technologies, social media, democratic debate ...